

PROZA WOLFGANGA BORCHERTA

Primljeno: 1982-10-15

SLAVIJA KABIĆ

Filozofski fakultet u Zadru

UDK 830.09

Izvorni znanstveni rad

U nepune dvije godine stvaranja mladi njemački književnik Wolfgang Borchert (1921—1947) dao je svojom upečatljivom prozom protokanom lirskim ugođajem niz antologijskih ostvarenja.

Autorica članka pokušala je na osnovu njegovih najznačajnijih prozних djela (*Die Hundebäume, Die Küchenuhr, Das Brot, An diesem Dienstag* itd.) odrediti njihova glavna obilježja.

Snagom svojeg ekspresionističkog izraza Wolfgang Borchert dao je potresnu sliku posljedica rata u životu pojedinca i društva. Stilskim sredstvima ponavljanja, mozaika, parabole i stakato-tehnike on je na majstorski način povezoao groteskno-komično sa sudbnski tragičnim pri čemu se naročito ističe umješnost pjesnika u ocrtavanju detalja. Pjesnik »generacije bez rastanka« govori jednako dirljivo i potresno o kuhinjskom satu, kruhu i maslačku kao i o strahotama rata. Metaforičnost i slikovitost jezičnog izraza on često upotpunjuje oksimoronom, sinestezijom aliteracijom ali i vrlo neobičnim neologizmima.

Svojim društveno-kritičkim stavom utro je put mnogim drugim njemačkim književnicima (Heinrich Böll, npr.).

Živio je manje od 27 godina,¹ ratovao, stvarao na pragu mira shrvan bolešću i posthumno se proslavio jednom jedinom dramom. To bi bio kratak životopis njemačkog dramatičara, pripovjedača i pjesnika Wolfganga Borcherta koji je sigurnu ulaznicu u povijest njemačke poslijeratne književnosti zaslužio dramom *Draussen vor der Tür*² (*Vani pred vratima*), dramom o povratku ratnika kući.

Međutim, njegov ostali književni rad, kao pripovjedača i pjesnika,³ često se s nepravom zanemaruje. Stoga bih pokušala približiti i osvjetliti barem Borchertovo prozno djelo.

Činjenica je da je Wolfgang Borchert u nepune dvije godine stvaranja, prekidanog nerijetko podmuklim bolovima, pišući »u utrci sa smrću« (H. Böll), podario njemačkoj poratnoj književnosti niz prozних ostvarenja izuzetne ljepote.

¹ Wolfgang Borchert rođen je 20. svibnja 1921. u Hamburgu. Umro je 20. studenog 1947. u Baselu, Švicarska.

² U osam dana siječnja 1947. W. Borchert napisao je dramu »Draussen vor der Tür«, a već 13. veljače 1947. ona kao radio-drama s podnaslovom »Ein Stück, das kein Theater spielen und kein Publikum sehen will« doživljava premijeru. Široki krug slušalaca je prihvaća. Kazališna praizvedba održana je 21. studenog 1947. u Hamburgu (Hamburger Kammerspiele), dan nakon što je njen autor umro. Prema drami snimljen je film »Liebe 47«.

³ U prosincu 1946. izlazi zbirka pjesama (od 1940. do 1945.) pod naslovom *Laterne, Nacht und Sterne*. Pjesme su objavljene i 1949. u okviru Borchertovog »cjelokupnog djela«: *Das Gesamtwerk, mit einem Nachwort von Bernhard Meyer-Marwitz, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag*.

Wolfgangovo djetinjstvo uz oca učitelja, tihog, trpeljivog i zatvorenog u sebe, i majku spisateljicu, živahnu, promjenljivog temperamenta, bez braće i sestara, protiče mirno i bez velikih potresa. Prvi pjesnički pokušaji sedamnaestogodišnjeg mladića objelodanjuju se na stranicama hamburških novina (*Hamburger Anzeiger*) 1938. godine. Objavljena pjesma »Das Reiterlied« pokazuje očit utjecaj ranih Borchertovih uzora, Rilkea i Hölderlina:

Ich bin ein Reiter,
stürmend durch die Zeit!
Durch die Wolken führt mein Ritt —
Durch die Zeit!
Ich bin ein Reiter!⁴

Uskoro postaje Wolfgang knjižarski naučnik (1939).⁵ Ali, sklonost oponašanju drugih i težnja za samodokazivanjem vode ga u glumačke vode. Borchert uzima privatne satove iz glume, a nakon položenog ispita dobiva i diplomu glumca (1940).

Druga ratna godina donosi mu i prvi sukob s režimom: Gestapo ga hapsi i saslušava zbog neželjenih pjesama. Angažman u »Landesbühne Osthannover« (1941.) prekidaju poziv na front i odlazak na rusko bojište. Kada (1942.) dobiva prve napade žutice i kada biva ranjen u ruku, smješten je u lazaret u domovini. Međutim, vlasti sumnjaju da se radi o samoranjavanju te jadni Borchert dopijeva u Nürnberg, u istražni zatvor, u samicu. Krug smrti ovaj put se ne zatvara: smrt streljanjem koju traži državni tužilac znači oslobođenje za pjesnika. Buntovnik se, ipak, ne smiruje. Zbog usmenih i pismenih izjava »protiv države i partije« Borchert završava tu godinu opet u zatvoru da bi odatle bio prebačen u žestoke borbe kod Toropeza. Tu povraćena žutica i pjevavi tifus napadaju krhko tijelo mlada čovjeka. Smješten je u lazaret za zarazne bolesti u Smolensku (1943), a potom slijedi prijevoz u domovinu. Oporavljen, sredinom godine on čak nastupa kao kabaretist u Hamburgu, a zbog vojne nesposobnosti raspoređen je za kazalište na frontu. Ali dan pred otpuštanje donosi mu novo hapšenje zbog političkih viceva. Nemirni duh Borchertov »nagrađuje« se s devet mjeseci istražnog zatvora (1944.) u Berlin-Moabitu. U proljeće (1945.) zarobljavaju ga Francuzi, ali on u toku transportiranja u francusko zarobljeništvo bježi i nakon zamornog lutanja dugog 600 km dopijeva u svibnju u rodni Hamburg. Nekoliko mjeseci posvećuje se ponovno kazališnom životu. Suosnivač je teatra »Die Komödie« i asistent režije u »Nathan der Weise«. Krajem godine Borchert pada u krevet za koji će skoro potpuno ostati prikovan do smrti. U toku 1946. i do rujna 1947. on grozničavo piše okružen brižnom njegom majke i oca u čijim očima na smrt osuđeni vidi svu tugu neposredne prošlosti i ruševine sadašnjosti.

Zwei Jahre blieben Wolfgang Borchert zum Schreiben, und tatsächlich dichtete er im Wettlauf mit dem Tode. Ein leidenschaftlicher, besessener junger Mensch war hier am Werk, der seismographisch jede Erregung notiert, vom Kanonedonner bas zum Zittern einer Mädchenhand.⁶

⁴ *Wolfgang Borchert in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, dargestellt von Peter Rühmkorf, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 1981, S. 34 (ta knjiga navodit će se u daljnjem tekstu kao *Knjiga A*)

⁵ Navodi iz biografije prema *Knjizi A*, str. 169 f.

Krug smrti ni ovaj put nije se dokraja zatvorio. Prividni pobjednik Borchert izvojevao je borbom na život i smrt 46 potresnih proznih radova: kratkih priča, pripovijedaka, priča.⁷

Gledane u cijelosti ili svaka posebno, one iznose bogatstvo i moć Borchertovog suosjećanja s intimnim svijetom čovjeka, otuđenog i izoliranog.

Tematski one obuhvaćaju reminiscencije na djetinjstvo, proživljene strahote rata, duševni slom i socijalnu bijedu čovjeka, ljubav.

Vrijednost je Borchertove proze u njenoj autentičnosti. Svaki predmet, ime, nečija crta lica, gesta ili mana, hod ili grčevit smijeh dio su njegova iskustva. Stvaralac Borchert daje im umjetničko ruho i ovjekovječuje ih svojim djelom.

On ne zalazi u epske širine prepričavajući u sitnice početak i kraj nekog događaja. Ne daje ni moralnu pouku. On se ograničava na ocrtaivanje slike nekog trenutka koji svojom običnošću i svakidašnjošću ne bi nikad pobudio našu pažnju. Ali, upravo u onom neviđenom jednostavnom Borchert vidi i otkriva čudesne istine. Potiče nas da iz oslikanog trenutka niknu u našoj svijesti nove slike i mnogi novi maslači. Zato se njegov lapidarni stil upravo i ostvaruje u kratkoj priči.⁸ Ona je, uz to, opet i bila primjerena vremenu koje nije imalo daha za velike pripovjedne oblike.⁹

Borchertov smisao za komično-humoristično izvire naročito iz njegova ponovnog susreta s djetinjstvom. Njega se prisjeća sa sjetom, ali i s radošću. Neka za ilustraciju posluži »Der Stifzahn oder Warum mein Vetter keine Rahmbonbon mehr isst«¹⁰ (»Umjetni zub ili Zašto moj rođak više ne jede bombone sa šlagom«). Umjetni zub bogatog rođaka vršnjaka zajedno je s bombonom napustio svoje mjesto u ustima. A novac je bio kriv!

Leider besass mein Vetter dreissig Pfennig. Das waren eine Unmasse Rahmbonbon [...] Wir waren sehr glücklich. Das *leider* kam erst später. (S. 27)

[...] der Stifzahn hatte sich von der Rahmbonbonmasse betören lassen und hatte seinen Stift heimlich verlassen. (S. 30)

⁶ Iz predgovora Heinricha Bölla knjizi Wolfganga Borcherta *Die traurigen Geranien und andere Geschichten aus dem Nachlass*, herausgegeben und mit einem Nachwort von Peter Rühmkorf, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 1967.

⁷ U obradi teme služimo se sljedećim knjigama: Wolfgang Borchert, *Draussen vor der Tür und ausgewählte Erzählungen*, mit einem Nachwort von Heinrich Böll, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 1979. U knjizi se nalaze i prozna djela koja su ušla u *Gesamtwerk* iz 1949: »An diesem Dienstag«, »Mein bleicher Bruder«, »Nachts schlafen die Ratten doch«, »Die lange lange Strasse lang«, »Die Hundeblyume«, »Die Küchenuhr«, »Das Brot« (u daljnjem tekstu ovo je *Knjiga B*); kada se već smatralo da je »cjelokupno djelo« zaista obuhvatilo sav književni rad Wolfganga Borcherta, pojavila se 1967. godine zbirka od 18 priča iz zaostavštine: Wolfgang Borchert, *Die traurigen Geranien und andere Geschichten aus dem Nachlass*, Reinbek bei Hamburg, Rowohlt Verlag, 1967. U zbirci se, među ostalim, nalaze i ove priče: »Die traurigen Geranien«, »Die Kirschen«, »Der Stifzahn oder Warum mein Vetter keine Rahmbonbon mehr isst«, »Ching Ling, die Fliege« »Marguerite«, »Hinter den Fenstern ist Weihnachten« (u daljnjem tekstu ova zbirka označavat će se kao *Knjiga C*).

⁸ Gero von Wilpert, *Sachwörterbuch der Literatur*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart 1969, S. 420: »Kurzgeschichte, ursp. Übersetzung des amerikan. *short story*, doch in Europa als Sondergattung, kurze epische Prosa — Zwischenform von Novelle, Skizze und Anekdote...«.

⁹ Viktor Žmegač, »Suvremena književnost«, *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb, Mladost 1974, knj. 5, str. 272.

¹⁰ *Knjiga C*, str. 27—33.

Kada ga vlasnik nakon kino-predstave nađe na podu kojim je progolpiralo četiri stotine nogu, ne preostaje mu ništa drugo nego

Dann riss er den Stifftzahn an sich, strahlte ihn mit beiden Augen strafend aber doch selig an und beförderte ihn — ohne ihn wenigstens an der Jacke abzuwischen — wieder an seinen Platz. (S. 32)

Govoreći o umjetnom zubu kao o najozbiljnijoj stvari na svijetu ne možemo se oteći dojmu da je Borchert, zapisujući ovu zgodicu, kliktao u sebi od radosti. Na kraju, on sasvim ozbiljno kaže da »može razumjeti svojeg rodaka što više nikad nije ni pogledao bombon sa šlagom«. (str. 33)

Pripovjedač Borchert posebnu naklonost osjeća prema osobama s nekom manom. Ona kao da se izgradila na njegovoj strasti za pronicljivim promatranjem svijeta oko sebe i sposobnošću oponašanja drugih.

U »Die traurigen Geranien«¹¹ (»Tužne geranije«) djevojku predstavlja nos koji izgleda »kao da je prišiven« i »poput nekog povrtnog ploda«. On je razlog mladićeve odbojnosti prema njoj. Radi nelijepog nosa i geranije su tužne. Ipak, poruga se ne iskazuje dokraja otvoreno.

Djevojka iz »Später Nachmittag«¹² (»Kasno popodne«) ne pojavljuje se u ljepšim bojama. Uspostavljanje bilo kakvog kontakta između muškarca i žene ruši se na njegovoj odbojnosti prema njoj koja je upravila

[...] ihre farblosen Geleeaugen durch die dicken Brillengläser auf den hellen Fleck zu, der sein Gesicht sein musste. (S. 10)

Njene »oči poput želea, tako glupe i vodenaste« tren su na kojem se lomi mogućnost veze. Poruga progovara kroz lirski jezik »iz svežnja ključeva koji se smije, smije ti ho, sasvim ti ho« (spac. S. K.).

Susret s ljubavlju za Borcherta je trenutak, kraj a da se početak jedva i nagovijestio. Osjećanje prema stranoj, francuskoj djevojci za vrijeme rata u »Marguerite«¹³ budi u pjesniku ljubav za cijeli svijet. »Ona nije bila lijepa, ali je imala sedamnaest godina i volio sam je«. kaže on i daje joj ime bisera. Biser, Marguerite za njega je trenutak ukradene sreće s voljenim bićem na rijeci ili mrkloj noći i nadanje da će se uskoro iskrasti iz kasarne. Jedan od biografata Wolfganga Borcherta, Peter Rümke, s pravom zaključuje da Borchertov odnos prema djevojkama i ženama ima ponekad boju trubadurske poezije.¹⁴

U nagovještaju erotskog ima naivnosti, vraćanja u dane prve ljubavi:

Eine Frau sang sinnliche Synkopen, und unsere Knie entdeckten einander und waren unruhig. (»Marguerite«, S. 90)

Iskazano jednostavnim riječima svakodnevnog govora, ono dobiva na autentičnosti. Lirsko se gubi i ustupa mjesto grubosti:

Die Sonne ist bei Evelyn. Man sieht durch das Kleid die Beine und alles [...]. Und sie singt, dass mir heiss wird, wenn ich die Augen zumach. Und wenn ich sie aufmach, dann seh ich die Beine bis oben und alles. (Die lange lange Strasse lang, S. 74)

¹¹ *Knjiga C*, str. 7—9.

¹² *Knjiga C*, str. 10—12.

¹³ *Knjiga C*, str. 90—95.

¹⁴ *Knjiga A*, str. 32.

Premda je proživio pakao rata, Borchert se ne javlja kao tužitelj i »pjesnik krika«. ¹⁵ Njegov glas više je nijemi krik poraženog čovjeka koji bi ipak htio razlučiti krivnju od nedužnosti, kolektivnu krivnju od kolektivne nedužnosti kako bi pojedinac, nakon svih duševnih katastrofa, uzmogao snage da živi dalje.

Svojom prozom protkanom lirskim elementima pjesnik je predstavio generaciju njemačke omladine kojoj je i sam pripadao. S tugom nazivao ju je »generacijom bez rastanka, bez sreće, bez domovine, bez dubine, bez spona«. ¹⁶

Kiklus njegovih antologijskih ostvarenja otvorit će kratka priča »An diesem Dienstag« ¹⁷ (»Toga utorka«). U tehnici mozaika ona na čudovišan način u samo nekoliko sličica prikazuje strahote i posljedice rata. Ni dijete u školskoj klupi koje se još muči s pravopisom, ni mladi vojnik na frontu pri -40° , ni bolesnik u lazaretu za zarazne bolesti, a ni roditelji kod kuće ne shvaćaju zbilju rata. Vrhunac donosi sličica iz škole kada dijete pod nadzorom učiteljice (s naočalima) uči pravilno napisati riječ »Krieg« (rat), ne sa *ch* na kraju već sa *g* kao *Grube* (jama) (spac. S. K.). Parabolično značenje priče pojačava se tehnikom ponavljanja. Opetovanje riječi *toga utorka* odzvanja zlokobno, poput davanja naredbe za izvršenje smrtnih kazne.

Stakato-tehnikom pjesnik nas u priči »Die lange lange Strasse lang« (»Duga duga cesta duga«) ¹⁸ prenosi na bojište, među mrtve. Jednolični, zapovjednički glas (pravi ili unutarnji?) koji slijedi pukovnik Fischer - - *vojnik* nalazi svojeg protivnika u Fischerovoj težnji da opet bude samo gospodin Fischer - *građanin*. Nevezano ponavljanje riječi

links zwei drei vier links zwei drei vier links zwei (S. 65)

ili

wenn bloss die Nächte nicht wärn, wenn bloss die Nächte nicht wärn (S. 66)

Und keiner weiss: wohin? Und alle fahren: mit. Und keiner weiss — und keiner weiss [...] (S. 81)

doimlju se poput riječi pospanog djeteta koji nesvjesno izgovara prvo što mu padne na pamet. Ali, Fischer je svjestan svojeg položaja. On čezne da jednom zauvijek napusti tu dugu dugu beskrajnu cestu što se zove rat. Hoće li joj ikad doći kraj i hoće li se približiti »pragu svijeta«?

Nemoćnom, grčevitom traženju odgovora u reminiscencijama na bojište i sahranjene drugove u tuđinskoj ledenoj zemlji zbog nekog velikog »zato« pridružuje se dirljiva lirski slika »lokomotive koja plače« dok »zvijezde drhte kad pogledaš u nebo« (str. 68).

Na vječito pitanje »zašto rat i zašto smrt« pjesnik odgovara parodiranjem *Biblije*, narodne pjesme, šlagera: ¹⁹

¹⁵ Prvu poratnu generaciju njemačkih pjesnika rado se označava nazivom »Dichter des Aufschreis«. H. Böll u pogovoru *Knjizi B* (vidi bilješku 7) govori o pravom krik: »Es ist viel vom »Aufschrei Wolfgang Borcherts« geschrieben und gesagt worden, und die Bezeichnung »Aufschrei« wurde mit Gelassenheit geprägt. Gelassene Menschen ihrerseits schreien nicht — Propheten der Müdigkeit, werden nicht einmal von der Bitterkeit des Todes gerührt. Aber Kinder schreien...«; str. 119—120.

¹⁶ »Generation ohne Abschied«, u: *Knjiga B*, str. 108—110.

¹⁷ *Knjiga B*, str. 58—60.

¹⁸ *Knjiga B*, str. 65—81.

¹⁹ *Knjiga A*, str. 152.

Kriška kruha u središtu je pažnje. Kada se starac noću diže iz kreveta da bi krišom pojeo krišku kruha kojeg nema u izobilju, stara žena ga ne želi povrijediti. Pričinja se da je povjerovala njegovim riječima, laži, da je ustao zbog oluka na krovu. Kada muž sljedeće večeri dolazi s posla, ona mu daje i pola svog dijela kruha.

Psihička ljepota osobe i njena požrtvovnost za bližnjeg na potresno dirljiv način zapisane su na samo dvije stranice. Stilskim sredstvom ponavljanja Borchert se služi i u ovom djelu. Riječi »ona«, »na hladnim pločicama«, »to je zasigurno bio oluk na krovu« u svojem ponavljanju ne djeluju umjetno ni nasilno, već prirodno i istinski životno.

Statičnost tako kruta u »Die Küchenuhr«, ovdje se razbija tajnovitošću glavnih lica, njihovim međusobnim lukavstvima i »očekivanjem« gosta ili »više sile« zbog kojih su i ustajali iz kreveta.

U smiraju dana stariji čovjek *krivih nogu* nalazi među ruševinama devetogodišnjeg dječaka. Uplašen, gladan, umoran, sa *štapom u ruci*, on se nerado povjerava neznanцу. Možda bi ga mogao povesti kući iz koje izbiva, a on, Jürgen, mora ostati tu *noću*. Veliko »zašto« u »Nachts schlafen die Ratten doch«³³ (»Štakori noću ipak spavaju«) otkriva strahotu dječakovog zadatka:

Wegen den Ratten?

Ja, die essen doch von Toten. Von Menschen. Da leben sie doch von.
(S. 64)

Riječi u čitelja da štakori jedu mrtvace usjekle su se u dječakovu svijest istom jačinom kao što ga je potresla smrt malog brata stradalog od bombi.

Razarajuće moći štakora sjećamo se iz Hauptmannove tragikomedije *Die Ratten (Štakori)*:

JOHN. — Horchen Sie ma, wie det knackt, wie Putz hinter de Tapete runterjeschoddet kommt! Allens is hier morsch! Allens faulet Holz! Allens untermniert, von Unjeziefer, von Ratten und Maüse zerfressen!

Da miševi i štakori proždiru sve što nađu razvijeno je mišljenje i u pučkoj predaji. To sada potkrepljuje i autoritet, učitelj. Čovjek *krivih nogu* kao da se prisjetio riječi iz najljepše bajke kada umiruje dječaka:

... das ist aber ein Lehrer, wenn er das nicht mal weiss. Nacht schlafen die Ratten doch. Nachts kannst du ruhig nach Hause gehen. Nachts schlafen sie immer. Wenn es dunkel wird, schon. (S. 64)

Rušenjem učitelja-autoriteta koji ne zna da štakori noću ipak spavaju starac je dječjim ušima podario zakašnjelu uspavanku i oslobodio ga strašne mōre: on više ne mora noću bdjeti i čuvati mrtvog brata od štakora.

Borchert najavljuje da pored vremena razaranja i rušenja postoji i vrijeme mira i sigurnosti. Starac u košari nosi hranu za kuniće. Dječak brzo zaboravlja štakore i rado bi htio imati bar jednog kunića. Oni su za dijete pojam čežnje za Lijepim, Mirnim, Neoštećenim, za Djetinjstvom.³⁵

³³ *Knjiga B*, str. 63—65.

³⁴ Gerhart Hauptmann, »Die Ratten«, *Das gesammelte Werk*, Berlin, Suhrkamp Verlag, 1943, Band 5, S. 465.

³⁵ Robert Ulschöfer, »Unterrichtliche Probleme bei der Arbeit mit der Kurzgeschichte«, *Der Deutschunterricht*, Ernst Klett Verlag, Stuttgart, 1958, Jh. 10, Heft 6, S. 35.

U jednom od svojih posljednjih radova, programskom komadu »Das ist unser Manifest«³⁶ (»To je naš manifest«) Wolfgang Borchert iznosi zakone svoje »nove nauke o skladu« da bi se odmah negirao riječima da njemu i njegovim sljedbenicima ne trebaju više dobro ugođeni klaviri, jer su oni sami suviše disonantni.³⁷ I bez tih uputa dovoljno smo upoznali Borchertov jezik. On se prelama na sklonosti ka retorici i patosu s jedne strane i k apstraktnom eksperimentiranju s druge strane.

On često upotrebljava najčudnije oksimorone (*unverblümt blumig, stummer Schrei, eine richtige Verrückte*), a rado se vraća i aliteraciji:

an jedem Tisch belächelt, beächt, bemitleidet, begrinst, beschrien; wir wohnen auf der wankenden Welle Welt; in Hütten aus Holz und aus Hoffnung; und darum lieben wir das lärmende laute lila Karussel.³⁸

Spaja u zajednicu riječi koje se po sebi ne slažu (*unser Herz, Tränenlust, Schmerzlust*),³⁹ dok krajnje drskim i ludim jezikom progovara u svojim neologizmima: Elizejske poljane dobivaju svoju družicu u *Champs Ruinés*, Broadway u *Muttschuttschlaginduttbroadway*, bog je *Märchenbuchliebergott*.⁴⁰ Ipak, pravi pjesnik iskazuje se svojim pjesničkim vizijama, nježnošću lirskog ugođaja:

Da trudelte der Mond über die Dächer und leuchtete die Wände ab.
(»Die Hundebäume«)

Sanfter als der Augenaufschlag eines Babys weht uns das Blaugrau an und es weht uns um, wenn wir ein blindes, hellhöriges Herz haben. (»Liebe blaue graue Nacht«)

Smrt je prekinula spisateljski rad Wolfganga Borcherta u godinama kada se tek uspinjao ka vrhuncu umjetničkog stvaranja. Bilo je malo vremena da potpiše svoju pripadnost bilo kojem književnom pokretu osim toliko očitom ekspresionizmu. Neka nam zato gode riječi književnika Carla Zuckmayera koje je uputio pjesniku pred njegov kraj: »Ihre Welt ist wirklich bis ins Unheimliche, Ihr Talent ist echt.«⁴¹

³⁶ *Knjiga B*, str. 112—117.

³⁷ *Ibid*, str. 113.

³⁸ Primjeri su uzeti iz: »Schischyphusch oder Der Kellner meines Onkels«, »Die lange lange Strasse lang«.

³⁹ *Knjiga A*, str. 151.

⁴⁰ Primjeri uzeti iz »Die lange lange Strasse lang«.

⁴¹ *Knjiga A*, str. 165.

Slavija Kabić: WOLFGANG BORCHERT'S PROSE

Summary

In less than two years of creative work, the young German writer Wolfgang Borchert (1921—1947) produced in his impressive prose, streaked with a lyrical quality, a number of anthological pieces. On the basis of his most important prose works, (*Die Hundebblume*, *Die Küchenuhr*, *Das Brot*, *An diesem Dienstag*, etc) the author of the article has attempted to determine his main characteristics.

Using the power of his expressionist language, Wolfgang Borchert gave a stirring picture of the effects of war on the individual and on his society. By the stylistic means of repetition, mosaic, parable and staccato-technique he joined, in a masterly manner, the grotesquely-comic with the fatefully-tragic; the skill of the poet to delineate detail here becomes especially accentuated. The poet of »the generation with no farewells« speaks equally touchingly and stirringly of a kitchen clock, of bread, of a dandelion, as he speaks of the horrors of war. He often enriches the metaphoric nature and picturesqueness of his language by oxymorons, synaesthesia, alliteration but by very uncommon neologisms as well.

With his critical social attitude he broke the path for many other German authors (Heinrich Böll, for example).